

1. ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА. ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ ВЧЕНЬ. ФІЛОСОФІЯ ПРАВА

DOI:10.35774/app2025.01.006
УДК 343.3/.7

Євген Іваненко,
аспірант кафедри кримінально-правової
політики
НІОУ імені Ярослава Мудрого
ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-6398-594X>

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ДОВЕДЕННЯ ДО БАНКРУТСТВА (ДО XX СТ.)

Стаття досліджує історичний шлях становлення кримінальної відповідальності за доведення до банкрутства на українських землях, починаючи від часів Київської Русі і до початку XX ст. Автор здійснює історико-правовий аналіз положень, які регулювали таку сферу суспільних відносин в контексті різних правових традицій та систем. Особливу увагу приділено виявленню особливостей правового регулювання банкрутства в «Руській Правді», Литовських статутах та законодавчих актах Російської імперії. В результаті дослідження автор висвітлює ключові тенденції розвитку кримінального законодавства у сфері банкрутства, наприклад, посилення кримінальної відповідальності за умисні дії, що пов'язані із цим майновим станом, поступова деталізація складів кримінальних правопорушень та формування конкурсного права.

Ключові слова: банкрутство, доведення до банкрутства, історико-правовий аналіз, неспроможність, неплатоспроможність.

Ivanenko Ye.

The evolution of criminal liability for causing bankruptcy (pre-20th century)

This article explores the historical development of criminal liability for causing bankruptcy in Ukrainian lands, from the times of Kyivan Rus to the beginning of the 20th century. The author conducts a historical and legal analysis of the provisions that regulated this sphere of public relations in the context of various legal traditions and systems. Particular attention is paid to identifying the features of the legal regulation of bankruptcy in “Ruska Pravda,” the Lithuanian Statutes, and the legislative acts of the Russian Empire. Turning to historical sources of law, it is necessary to state that most legal norms that regulate liability for acts related to bankruptcy and insolvency fragmentarily and remotely reflect the content of the modern norm of the Criminal Code of Ukraine, only partially correlating with the modern wording of Article 219 of the Criminal Code of Ukraine. For the purpose of in-depth study of the historical context of the formation of the institution of bankruptcy (insolvency), it is advisable to refer to intersectoral legal norms

© Євген Іваненко, 2025

that define the features of the formation and development of this institution.

As a result of the research, the author highlights the key trends in the development of bankruptcy legislation, such as differentiation of insolvency depending on the reasons for its occurrence, the strengthening of criminal liability for intentional actions in the field of bankruptcy, the gradual detailing of the elements of criminal offenses, and the formation of competition law. The study of such historical experience is important for understanding modern criminal law and its further improvement, as it primarily allows us to establish the patterns of formation of the elements of a criminal offense provided for in Article 219 of the Criminal Code of Ukraine.

The purpose of the article is a historical and legal analysis of the formation and development of criminal liability for causing bankruptcy in Ukrainian lands before the 20th century, taking into account the influence of the legal systems of various states.

Keywords: *bankruptcy, causing bankruptcy, historical and legal analysis, insolvency, inability to pay.*

Постановка проблеми. Генезис кримінальної відповідальності за доведення до банкрутства потребує ґрунтовного історико-правового аналізу, що дозволить ідентифікувати основні ознаки складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 219 КК України. Звертаючись до історичних джерел права, необхідно констатувати, що більшість правових норм, які регламентують відповідальність за діяння, пов'язані з банкрутством та неплатоспроможністю, фрагментарно й віддалено відображають зміст сучасної норми КК України, лише частково корелюючись із сучасним формулюванням ст. 219 КК України. З метою поглибленого дослідження історичного контексту формування інституту банкрутства (неплатоспроможності) доцільно звернутися до міжгалузевих правових норм, які визначають особливості становлення та розвитку цього інституту. Їхнє дослідження всебічно розкриє історико-правові аспекти криміналізації доведення до банкрутства, виявить закономірності та тенденції розвитку кримінальної відповідальності за вчинення цього суспільно небезпечного діяння.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання історичного розвитку інституту банкрутства є предметом дослідження у наукових працях багатьох учених. Значний внесок у вивчення цієї проблематики зробили науковці різних галузей права, зокрема Ю. В. Ключик, В. В. Лазаренко, Р. Б. Поляков, Ю. Тюріна, Л. В. Хомко, О. О. Яковлев та інші. Проте, незважаючи на значний внесок цих та інших авторів у вивчення проблеми банкрутства, комплексний аналіз еволюції кримінальної відповідальності за доведення до банкрутства на українських землях до XX ст., з урахуванням впливу різних правових систем досі залишається недостатньо дослідженим.

Метою статті є історико-правовий аналіз становлення та розвитку кримінальної відповідальності за доведення до банкрутства на українських землях до XX ст. з урахуванням впливу правових систем різних держав.

Виклад основного матеріалу дослідження. Формування засад української державності княжої доби відіграло вирішальну роль у формуванні правових та соціально-економічних основ суспільного розвитку. Важливим джерелом дослідження правової системи цього періоду є «Руська Правда», що містить звід правових норм, який засвідчує певний рівень організації суспільних і торговельних відносин у Київській Русі. Цей документ регламентував різноманітні договірні зобов'язання, зокрема купівлю-продаж, позику, зберігання майна та порядок складання заповіту. Порушення майнових зобов'язань мало юридичні наслідки, детально регламентовані його положеннями. Особливу увагу слід звернути на положення збірника, що свідчать про витоки правового регулювання неспроможності (неплатоспроможності або банкрутства). Вже у ті часи законодавець передбачав конкретні механізми констатації такого майнового стану фізичних осіб, що згодом стало предметом ґрунтовних наукових досліджень.

Просторова редакція «Руської Правди» характеризується чіткою структурою. Ст. 47–62 та 64 охоплюють питання виникнення боргових зобов'язань, умови їхнього виконання та юридичні наслідки для боржника, включаючи можливі зміни його правового статусу [1, с. 30]. Наприклад, у ст. 54 «Якщо купець зазнає збитків» зазначено: «Якщо купець, подорожуючи з чужими грошми, зазнає збитків внаслідок дії непереборної сили (стихійне лихо, війна, пожежа тощо), він не може бути примушений до відшкодування збитків або проданий у рабство. Він зобов'язаний повернути борг, як тільки з'явиться така можливість. Адже лихо сталося не з його вини, а з волі випадку. У разі ж, якщо він програє або розтратить чужі кошти, чи у стані сп'яніння пошкодить чужий товар, кредитори мають право вирішити його долю: продати його в рабство чи ні». Норма ст. 55 «Про борг» закріплює таке положення: «Якщо боржник має зобов'язання перед багатьма особами, і до нього прибуває купець з іншого міста або іноземець, який, не знаючи про борги, продає йому товар у кредит, а згодом боржник виявляється неспроможним розрахуватися з купцем, і його

попередні кредитори вимагають свої кошти, не даючи йому можливості розрахуватися з купцем, боржника слід доставити на торговище та продати. Виручені кошти першочергово спрямовуються на погашення боргу перед купцем-гостем, залишок розподіляється між іншими кредиторами. У разі наявності боргу перед князем він підлягає першочерговому погашенню» [2].

Аналізуючи зміст зазначених правових норм, дослідники виокремлюють кілька видів купецької неспроможності. Серед них вирізняють необережну, що виникала з об'єктивних причин, незалежних від волі боржника, та умисну, зумовлену легковажною або безвідповідальною поведінкою суб'єкта правопорушення [3, с. 281]. Водночас слід підтримати наукову позицію В. В.Лазаренка, який пропонує диференціювати три види купецької неспроможності залежно від форми вини боржника. По-перше, випадкова або безвинна неспроможність, що була викликана дією такої непереборної сили, як стихійні лиха, пошкодження судна, пожежа або розбійний напад. У таких випадках боржнику надавалася відстрочка для виконання боргових зобов'язань. По-друге, необережна неспроможність, що була наявна у разі, якщо купець допускав розтрату майна через зловживання алкогольними напоями або азартні ігри. Питання щодо можливості відстрочки чи прощення боргу вирішувалося на розсуд кредиторів. По-третє, умисна неспроможність, що стосувалася ситуацій, коли купець, втративши довіру місцевих кредиторів, отримував позику від сторонніх осіб, зокрема гостей з інших міст, та умисно ухилявся від її повернення. У такому разі боржника звертали на холопа, а його майно підлягало реалізації на публічних торгах [4, с. 28].

Правовий розвиток на українських землях після занепаду Київської Русі відбувався під значним впливом правових систем держав, що в різні історичні періоди здійснювали контроль над цими територіями, зокрема Великого князівства Литовського, Королівства Польського, Московської держави, а згодом – Російської імперії. Взаємодія з правовими традиціями зазначених держав мала визначальне значення для формування та еволюції правових норм, що регулювали питання неплатоспроможності як майнового стану особи.

У період перебування українських земель під литовсько-польським пануванням ключовими нормативно-правовими актами, що регламентували цю сферу, були Судебник Великого князя Казимира 1468 р. та Литовські статuti 1529, 1568 і 1588 р. Ці документи чітко розмежовували випадкову та умисну неплатоспроможність. У першому випадку, коли боржник доводив у суді, що втратив майно внаслідок дії обставин непереборної сили (стихійного лиха, пожежі, епідемії тощо), він звільнявся від подальшого виконання зобов'язань перед кредиторами. Натомість у разі встановлення факту умисного доведення себе до банкрутства на боржника покладалася обов'язок повного відшкодування матеріальної шкоди, завданої кредиторам. У разі смерті боржника його боргові зобов'язання переходили до спадкоємців, проте в межах вартості успадкованого майна [5, с. 143]. Особливої уваги заслуговує положення артикулу 23 розділу 1 «Про особу господарську» Литовського статуту 1566 р., відповідно до якого видача боргових зобов'язань («листів залізних») з канцелярії Великого князя Литовського дозволялася лише особам, які опинилися у скрутному фінансовому становищі не з власної вини, а внаслідок непередбачуваних обставин, таких як: пожежа, що знищила майно боржника; стихійне лихо, яке призвело до втрати майна; розбійний напад або воєнні дії, внаслідок яких майно боржника було втрачено; участь у захисті держави, що спричинила збитки. Особи, які зловживали своїм майном та марнотратно його витрачали, не мали права на отримання «листа залізного» [2]. Отже, законодавець того періоду, подібно до часів Київської Русі, прагнув захистити інтереси як боржників, які опинилися у складному фінансовому становищі не з власної вини, так і кредиторів, запобігаючи зловживанням з боку недобросовісних боржників.

Аналіз інших правових норм, закріплених у Статутах, дає підстави стверджувати, що звернення стягнення на майно боржника здійснювалося винятково в судовому порядку. Розділ 7 «Про записи та продажі» Литовського статуту 1566 р., що регулює майнові відносини, містить ст. 12, яка встановлює порядок задоволення вимог кредиторів у разі неплатоспроможності боржника та недостатності його майна для повного погашення боргових зобов'язань. Зазначена норма передбачає, що у випадку, коли боржник володіє майном, на яке є два або більше боргових зобов'язань, і це майно має достатню вартість для покриття обох боргів, кредитор з більшою сумою боргу зобов'язаний сплатити меншу суму іншому кредитору. В іншому випадку обидва кредитори мають право продати майно та розподілити виручені кошти пропорційно до розміру кожного боргу. Якщо ж вартість майна є недостатньою для повного погашення всіх боргів, перевага надається тому кредитору, який має перший запис (тобто першим надав позику під заставу цього майна) або вже володіє цим майном, якщо його вартість є незначною. В такому разі інші кредитори мають стягувати свої кошти з боржника, а не з його майна [2].

Період національно-визвольної боротьби під проводом Богдана Хмельницького (1648–1657 рр.) та подальші історичні події, пов'язані зі зміною державної належності Подільського краю (входження до складу Османської імперії, відновлення влади Речі Посполитої, приєднання до Російської імперії у 1783 р.), характеризувалися істотним браком історичних джерел права, що містили б норми щодо запровадження конкурсних процедур. Ця епоха позначена інтенсивними військовими діями, відсутністю стабільних державних інституцій та домінуванням судової діяльності на локальному рівні (корчемні, сільські, сотенні суди, магістрати, графські ратуші). Апеляційні та касаційні функції покладалися на полкові суди, військовий генеральний суд та військову генеральну канцелярію, які у своїй діяльності керувалися звичаєвим правом та традиційними правовими нормами, що функціонували на території Гетьманщини. Незважаючи на складні політичні та соціальні обставини, запорізьке козацтво демонструвало обізнаність із юридичними актами сусідніх держав, що знаходило відображення як у регулюванні внутрішніх адміністративно-правових відносин, так і в процесі ведення переговорів із іноземними представниками [5, с. 143].

На шляху до кодифікації законодавства про банкрутство на території Російської імперії першою спробою став Статут неспроможності 1740 р. Проте цей акт виявився неефективним та фактично не застосовувався на практиці. Відсутність дієвого правового механізму для результативного розв'язання проблем у цій сфері зумовила розроблення нових законопроектів у 1753, 1763 та 1768 р. Однак ці спроби також не мали успіху, жоден із проектів не набув юридичної сили. Упродовж цього періоду провадження у справах про неспроможність здійснювалося з використанням іноземного законодавства, звичаїв торгового обороту, а також окремих указів сенату. Лише у 1800 р. було прийнято «банкрутський» Статут, який вважається першим дієвим кодифікованим актом про неспроможність у Російській імперії. Цей нормативно-правовий акт розрізняв дві форми банкрутства:

- торгову неспроможність, що була пов'язана зі здійсненням підприємницької діяльності;
- неторгову неспроможність, що виникала з інших підстав [6, с. 26].

Окрім цього, зазначений Статут містив положення щодо: визначення статусу банкрута; диференціації неспроможності на зумовлену непередбачуваними обставинами та фальсифікацією; умов виникнення конкурсних відносин, проведення зборів кредиторів; встановлення строків для пред'явлення кредиторами своїх вимог; запобігання відкриттю судового провадження стосовно банкрута у деяких визначених випадках тощо [7].

Статут про банкрутів 1800 р. відіграв значну роль у становленні конкурсного права в Російській імперії, оскільки систематизував чинні норми, запровадив нові правові інститути та створив основу для подальшого удосконалення законодавства про банкрутство.

Подальшим кроком у розвитку законодавства про банкрутство в Російській імперії став Статут про торговельну неспроможність, прийнятий у 1832 р. Цей нормативно-правовий акт інтегрував положення попереднього Статуту 1800 р., а також норми з нереалізованих проектів банкрутських статутів, що сприяло створенню більш досконалого та юридично обґрунтованого документа. Статут врахував недоліки попереднього законодавства, запропонувавши чіткі та ефективні правові механізми для здійснення конкурсного провадження. Зокрема, було закріплено принцип визнання неспроможності на основі неоплатності боржника, тобто його нездатності виконати свої зобов'язання перед кредиторами. Крім того, було виділено три види неспроможності, а саме: нещасна, необережна (просте банкрутство) та «підложна» (злісне або зловмисне банкрутство), що дозволяло диференціювати правові наслідки для боржника та слугувало підставою для кримінальної відповідальності у випадках зловмисного банкрутства [8, с. 91]. Р. Б. Поляков справедливо наголошує на революційному значенні Статуту 1832 р., який запровадив низку новел, що суттєво вплинули на розвиток конкурсного права. Статут закріпив підвідомчість справ про неспроможність переважно за комерційними судами, що забезпечило спеціалізацію та ефективність розгляду. Наділення органів конкурсного управління широкими повноваженнями щодо управління майном боржника, його реалізації та розподілу коштів, а також вирішення правової долі боржника сприяло оперативності та результативності конкурсного процесу. Водночас збереження судового контролю за спірними питаннями гарантувало законність та захист прав учасників провадження. Чітке визначення прав та обов'язків учасників процедури неспроможності сприяло прозорості та передбачуваності конкурсного процесу, мінімізувало ризики зловживань та забезпечувало баланс інтересів кредиторів і боржника. Незважаючи на зміни та доповнення, внесені протягом XIX ст., Статут 1832 р. залишався основним нормативним актом у сфері банкрутства до 1917 р. [9, с. 60].

У подальшому дослідженні звернемося до положень Уложення про покарання кримінальні та цивільні у редакції 1885 р., яке передбачало три види банкрутства: зловмисне, необережне та злісне:

– зловмисне (ст. 1163: «...той з осіб, хто займається торгівлею, буде визнаний винним у зловмисному банкрутстві, за це підлягає позбавленню всіх прав стану і заслання до Сибіру на поселення»);

– необережне (ст. 1165: «...хто із осіб, що займаються торгівлею, буде визнаний банкрутом з необережності, той позбавляється права торгівлі, а за вимогою і клопотанням своїх кредиторів, ув'язнюється до в'язниці на термін від восьми тижнів до одного року і чотирьох місяців»);

– злісне (ст. 1166: «...якщо особа, яка не займається торгівлею, буде визнана злісним боржником, тобто таким, про якого доведено, що він, маючи непосильні борги, навмисно, для ухилення від сплати, переписав своє майно або передав його безоплатно іншій особі, або за допомогою підставних боржників, або іншим способом приховав своє справжнє майно чи його частину, на шкоду кредиторам, які не були повністю задоволені, то за це він підлягає: позбавленню всіх особистих прав, як тих, що належать йому особисто, так і тих, що належать йому за станом, і заслання на поселення до Сибіру або направленню до виправних арештантських відділень за четвертою мірою 31 ст. цього Уложення») [10].

Примітка 1 до ст. 1163 Уложення уточнювала, що для визнання суб'єкта підприємницької діяльності винним у зловмисному банкрутстві, відповідно до торгового законодавства, достатньо було довести факт порушення встановлених законом вимог. При цьому не вимагалось доведення факту приховування або знищення документів чи майна з метою ухилення від виконання зобов'язань перед кредиторами [10]. Ст. 1164 та 1167 Уложення передбачали кримінальну відповідальність для осіб, які беруть участь у фальсифікації зловмисного та злісного банкрутства відповідно.

Отже, спостерігаємо, що, по-перше, зазначені норми мають бланкетний характер та, по-друге, законодавець відмовляється від концепції «нещасного банкрутства», визнаючи кримінально караними лише умисні або необережні дії боржника, що спричинили його неплатоспроможність.

На відміну від Уложення 1845 р., Кримінальне уложення 1903 р. деталізувало склад кримінальних правопорушень у сфері банкрутства, надаючи чіткіший та вичерпний опис ознак їхньої об'єктивної сторони. Важливою особливістю цього акта стала відсутність бланкетних норм, що свідчило про самостійність та повноту кримінально-правових норм у цій сфері. Законодавець встановив диференційовану кримінальну відповідальність залежно від суб'єкта кримінального правопорушення. Для фізичних осіб було передбачено покарання у вигляді позбавлення волі у виправних будинках на строк до трьох років, тоді як для осіб торгового стану (купців, підприємців) цей строк збільшувався до восьми років. Уложенням встановлювалася відповідальність як за протиправне зменшення активів боржника (приховування майна, фіктивне відчуження тощо), так і за неправомірне збільшення його пасивів (фіктивне залучення боргових зобов'язань, укладання не вигідних угод тощо). Для опису протиправних дій у сфері банкрутства використовувалися такі юридичні терміни, як «приховування», «надання неправдивих відомостей про майно», «замовчування», «видача зобов'язань, що зменшують конкурсну масу», «передача» та інші [11, с. 28].

Висновки. Дослідження генезису кримінальної відповідальності за доведення до банкрутства до XX ст. дозволяє простежити еволюцію цього інституту від норм «Руської Правди» до положень різних нормативно-правових актів Російської імперії, виявивши вплив різних правових систем на формування законодавства на українських землях. Ключовими тенденціями розвитку законодавства про банкрутство є диференціація неспроможності залежно від причин її виникнення, посилення кримінальної відповідальності за умисні дії в сфері банкрутства, поступова деталізація складів кримінальних правопорушень та формування конкурсного права. Вивчення такого історичного досвіду має важливе значення для розуміння сучасного кримінального законодавства та його подальшого вдосконалення, адже це насамперед дозволяє встановити закономірності формування ознак складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 219 КК України.

Список використаних джерел

1. Гавриленко О. А. Історія держави і права України: хрестоматія-практикум : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. України напряму підготов. 6.030202 «Міжнародне право». Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2015. 309 с.
2. Правда Руська. Русская Правда : тексты на основании 7 списков и 5 ред. / сост. С. В. Юшков. Киев : АН УССР, 1935. 194 с. URL: <http://litopys.org.ua/yushkov/ys02.htm> (дата звернення: 01.12.2024).
3. Тюріна Ю. Становлення й розвиток законодавства щодо продажу майна банкрута. *Юридичний вісник*. 2020. № 2. С. 281–288.

4. Лазаренко В. В. Кримінальна відповідальність за доведення до банкрутства окремих суб'єктів господарської діяльності за законодавством України : дис. ... д-ра філософії. Хмельницький, 2023. 231 с.
5. Яковлев О. О. Становлення та історичні етапи розвитку інституту банкрутства в Україні. *Університетські наукові записки*. 2010. № 2 (34). С. 140–148.
6. Хомко Л. В., Яновицька А. В. Правове регулювання банкрутства : навч. посіб. Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2022. 280 с.
7. Історія розвитку банкрутства в Україні. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Bondarchuk_.pdf (дата звернення: 01.12.2024).
8. Поляков Б. М. Конкурсний процес царської Росії. *Санация та банкрутство*. 2006. № 1.
9. Поляков Р. Б. Інститут банкрутства (неспроможності) в Україні та Німеччині: порівняльно-правове дослідження : дис. ... д-ра філософії : 081. Запоріжжя, 2022. 274 с.
10. Таганцев Н. С. Уложение о наказаниях уголовных и исправительных 1885 года / Издано проф. Имп. училища правоведения... Н. С. Таганцевым. 5-е изд., доп. Санкт-Петербург : тип. М. Стасюлевича, 1886, 4. 714 с.
11. Ключик Ю. В. Кримінальна відповідальність за злочини, пов'язані з банкрутством : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Запоріжжя, 2019. 199 с.

References

1. Havrylenko, O. A. (2015). *Istoriia derzhavy i prava Ukrainy: khrestomatiia-praktykum : navchalnyi posibnyk dlia studentiv vyshchykh navchalnykh zakladiv Ukrainy napriamu pidhotovky 6. 030202 «Mizhnarodne pravo» [History of the state and law of Ukraine: A reader-practical workshop: A textbook for students of higher educational institutions of Ukraine in the field of study 6.030202 «International Law»]*. Kharkiv : KhNU imeni V. N. Karazina [in Ukrainian].
2. *Pravda Ruska [Russka Pravda]* (1935): teksty na osnovany 7 spyskov y 5 red. / sost. S. V. Yushkov. Kyev: AN USSR. Retrieved from <http://litopys.org.ua/yushkov/ys02.htm> [in Russian]
3. Tiurina, Yu. (2020). Stanovlennia y rozvytok zakonodavstva shchodo prodazhu maina bankruta [The formation and development of legislation on the sale of a bankrupt's property.]. *Yurydychnyi Visnyk - Legal Bulletin*, 2, 281-288 [in Ukrainian].
4. Lazarenko, V. V. (2023). *Kryminalna vidpovidalnist za dovedennia do bankrutstva okremykh subiektiv hospodarskoi diialnosti za zakonodavstvom Ukrainy [Criminal liability for causing bankruptcy of certain business entities under the laws of Ukraine]* : dys. ... d-ra filosofii. Khmelnytskyi [in Ukrainian].
5. Yakovliev, O. O. (2010). Stanovlennia ta istorychni etapy rozvytku instytutu bankrutstva v Ukraini [Formation and historical stages of development of the institution of bankruptcy in Ukraine]. *Universytetski naukovy zapysky - University research notes*, 2 (34), 140-148 [in Ukrainian].
6. Khomko, L. V. & Yanovytska A. V. (2022). *Pravove rehuliuivannia bankrutstva : navchalnyi posibnyk [Legal regulation of bankruptcy: a study guide]*. Lviv : Lvivskyi derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav [in Ukrainian].
7. *Istoriia rozvytku bankrutstva v Ukraini [History of the development of bankruptcy in Ukraine]*. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Bondarchuk_.pdf [in Ukrainian].
8. Poliakov, B. M. (2006). Konkursnyi protses tsarskoi Rosii [The insolvency proceedings in tsarist Russia]. *Sanatsiia ta bankrutstvo - Reorganization and bankruptcy*, 1 [in Ukrainian].
9. Poliakov, R. B. (2022). *Instytut bankrutstva (nespromozhnosti) v Ukraini ta Nimechchyni: porivnialno-pravove doslidzhennia [Bankruptcy (insolvency) in Ukraine and Germany: a comparative legal analysis]* : dys. ... d-ra filosofii: 081. Zaporizhzhia [in Ukrainian].
10. Tahantsev N. S. (1886). *Ulozhenie o nakazaniakh uholovnykh y ispravitelnykh 1885 hoda [The 1885 Code of Criminal and Correctional Penalties]* / Yzdano prof. Ymp. Uchylshcha pravovedeniia... N. S. Tahantsevym. 5-e yzd., dop. Sankt-Peterburh : typ. M. Stasiulevycha [in Russian].
11. Kliuchyk, Yu. V. (2019). *Kryminalna vidpovidalnist za zlochyyny, poviazani z bankrutstvom [Criminal liability for bankruptcy-related crimes]*: dys. ... kand. yuryd. nauk; 12.00.08. Zaporizhzhia [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 22.01.2025